

Nemzetközi kölcsönzés és dokumentumszolgáltatás: alapelvek és eljárási vezérfonal

Ezt a dokumentumot az IFLA Nemzetközi Kölcsönzési Irodája (*Office for International Lending*), valamint Dokumentumszolgáltatási és Könyvtárközi Kölcsönzési Szekciója (*Section on Document Delivery and Interlending*) készítette elő, és az IFLA Szakmai Bizottsága hagyta jóvá 2001 márciusában. (A nemzetközi könyvtárközi kölcsönzéssel foglalkozó dokumentumot az IFLA először 1954-ben adta ki; majd 1978-ban jelent meg átdolgozott változata, amelyet 1987-ben módosítottak.) A szöveg az IFLA Journal, 27. köt. 2001. 3. számában jelent meg (p. 187–189.), s hozzáférhető az IFLANET-en is: <http://www.ifla.org/VII/2/p3/idd.htm> címen.

Az egyes könyvtári gyűjtemények közös használata a nemzetközi könyvtárközi együttműködés szükséges eleme. Ahogyan egyetlen könyvtár sem lehet önellátó használói minden információs igényének kielégítésében, úgy egyetlen ország sem lehet önellátó. A könyvtárközi kölcsönzés folyamatának értékes és szükséges részét képezik a különböző országok könyvtárai között lebonyolított kölcsönzések és a másolatszolgáltatás.

Mivel minden országnak magának kell meghatároznia, hogyan bonyolítja le a könyvtárközi kölcsönzést és dokumentumszolgáltatást, az alábbi alapelveknek és vezérfonalaknak nincs kötelező jellegük. Mindazonáltal az egyes országokat és könyvtárakat erősen arra biztatjuk, hogy kövessék ezt a vezérfonalat a nemzetközi kölcsönzés folyamán. Az alapelvek védik valamennyi könyvtár érdekeit, és az egyes országok számára kijelölik a dokumentumellátás javasolt gyakorlatát. A nyolc fő alapelvhez csatlakoznak a vezérfonal útbaigazításai. A kölcsönzés, könyvtárközi kölcsönzés (kérés és küldés), továbbá a dokumentumellátás és dokumentumszolgáltatás kifejezéseket felcserélhető módon használja ez a dokumentum.

Alapelvek és eljárási vezérfonal

1. Nemzeti felelősség

Minden országnak felelősséget kell vállalnia azért, hogy saját kiadványainak példányait bármely más ország rendelkezésére bocsátja kölcsönzés, fénymásolat vagy más, megfelelő eljárás révén. Ez feltétlenül vonatkozik a mai naptól publikáltakra, és amennyire csak lehetséges, visszamenőleg is.

- 1.1 Minden országnak különös felelőssége, hogy saját nemzeti dokumentumtermését más országok könyvtárainak rendelkezésére bocsássa. A publikált anyag egyetemes hozzáférhetőségének (UAP) koncepciója ezen az alapon nyugszik, és ezt a felelősséget minden országnak szívesen kell vállalnia.
- 1.2 Egy ország vagy könyvtár sem köteles rendelkezésre bocsátani a kért művet, de minden ésszerű erőfeszítést meg kell tennie a nemzetközi kérések kielégítésére.
- 1.3 Különös erőfeszítést kell fordítani a kevésbé fejlett országok könyvtáraitól kapott kérések kielégítésére, éppen az UAP koncepciójának alátámasztása érdekében.
- 1.4 Minden közlés világos és egyszerű nyelven történjék, elkerülendő a nyelvi gátak okozta félreértéseket.

2. Nemzeti kölcsönzési rendszer

Minden ország tűzze ki célul egy hatékony nemzeti kölcsönzési rendszer kifejlesztését, mivel a nemzeti kölcsönzési rendszerek képezik a nemzetközi kölcsönzés lényegi infrastruktúráját.

- 2.1 A hatékony nemzeti kölcsönzési rendszerek kifejlesztésére vonatkozó ajánlások nem esnek a vezérfonal körébe, használóinak figyelmét azonban felhívjuk az IFLA által kibocsátott *Model National Loan Code*-ra (Minta nemzeti könyvtárközi kölcsönzési kódex), amely kifejti a nemzeti rendszerekkel szemben támasztott alapvető követelményeket.

3. A nemzetközi kölcsönzés országos szabályzata

Minden országnak rendelkeznie kell a saját kiadványainak nemzetközi kölcsönzésére és dokumentumszolgáltatására vonatkozó, országos szabállyal. Ezt a szabályzatot széles körben el kell terjeszteni a nemzeti könyvtár, az országos könyvtári egyesületek vagy más nagyobb, könyvtárközi kölcsönzést végző intézmények révén.

- 3.1 Ha az országban van a könyvtári kölcsönzésnek és dokumentumszolgáltatásnak egy országos központja, e központnak kell betöltenie a fő gyűjtőpont szerepét az országos szabályzat kidolgozásában. Ahol nincs ilyen központ, ott a felelősséget nyilvánvalóan a nemzeti könyvtárnak, egy országos könyvtárközi kölcsönzési koordináló testületnek vagy a fő kölcsönző intézményeknek kell vállalniuk.
- 3.2 Az ország minden, nemzetközi kölcsönzéssel vagy dokumentumszolgáltatással foglalkozó könyvtárának ismernie kell az országos szabályzatot, s ennek megfelelően kell eljárnia.
- 3.3 A nemzetközi kölcsönzés országos szabályzatát hozzáférhetővé kell tenni minden határon túli könyvtár számára a nemzeti könyvtár vagy más kölcsönző intézmények, vagy az egyes könyvtárak révén, amelyekhez nemzetközi könyvtárközi kölcsönzési kérések futnak be. Hasonlóképpen minden nagyobb könyvtár bocsássa a kérő könyvtárak rendelkezésére a nemzetközi kérések kezelésére vonatkozó saját szabályzatát.
- 3.4 Az országos szabályzatnak jeleznie kell, hogy a kimenő kéréseket az országos központ (ahol ilyen működik) révén kell elküldeni, vagy hogy az egyes könyvtárak közvetlenül küldhetik el kéréseiket a külföldi szolgáltató könyvtárakhoz.
- 3.5 Hasonlóképpen az országos szabályzatnak világosan meg kell mondania, hogy a beérkező kéréseknek az országos központba (ahol ilyen működik) kell-e befutniuk, és hogy az egyes könyvtáraknak milyen mértékben kell elfogadniuk és kielégíteniük a nemzetközi kéréseket. Az IFLA kiadványa (*Guide to centres of international lending and Guide to centres of international document delivery*) felsorolja azokat az intézményeket, amelyekhez kétség esetén elsősorban lehet fordulni.
- 3.6 Az ország minden könyvtárának arra kell törekednie, hogy a más országokból érkező kéréseket következetesen kezelje annak érdekében, hogy a nemzetközi kéréseket átlátható és hatásos szolgáltatás fogadja.

4. A kérések elküldése

A szolgáltató könyvtárak – ha csak lehetséges – bármilyen formátumban érkező kéréseket fogadjanak el. A kérő könyvtáraknak azonban tudniuk kell, hogy nem minden szolgáltató könyvtár fogad el minden formátumot. A kérés folyamat minden pontján biztosítani kell a pontosságot.

- 4.1 A kérő könyvtár törekedjék arra, hogy az elektronikus könyvtárközi kölcsönzési kérési lehetőségeket használja, ha ezek rendelkezésre állnak.
- 4.2 Az e-postán, faxon vagy más gyors módszerrel küldött kérések – ha lehetséges – feleljenek meg az elfogadott szabványoknak (*IFLA Guidelines for email requests, IFLA Fax guidelines, ISO ILL Protocol*).
- 4.3 A papíron küldött kérésekhez az *IFLA Request form* vagy az IFLA által érvényesített más formátumokat kell használni.
- 4.4 Ha lényeges az eredeti kölcsönzése, vagy egy bizonyosfajta másolatra van szükség, ezt jelezni kell a kérésben.
- 4.5 Ha az eredeti kölcsönzését kérik, mielőtt a kérést külföldre küldenék, indokolt mértékű fáradtsággal meg kell bizonyosodni arról, hogy a kérő könyvtár saját országában nincs meg a mű példánya.
- 4.6 Hiányos és pontatlan kérések késedelmet okoznak, és vissza is küldhetik őket újabb ellenőrzésre. A kérő könyvtár dolga, hogy megvizsgálja, és – ha szükséges – legjobb tudása szerint kiegészítse a kért tétel bibliográfiai adatait.

5. A kérés teljesítése

A szolgáltató könyvtár dönti el, hogy egy helyettesítő másolatot küld-e, vagy kölcsönadja az eredetit. Minden országnak megértéssel kell viseltetnie az iránt, hogy a kérő könyvtár elég felkészült-e a küldött formátum használatára.

- 5.1 A szolgáltató könyvtár a lehető leghamarabb és a rendelkezésére álló leggyorsabb módon küldje meg a tételt, vagy adjon választ.
- 5.2 A tételeket közvetlenül a kérő könyvtárnak kell megküldeni, kivéve ha kifejezetten kérték, hogy az országos központnak.
- 5.3 Minden kikölcsönzött tételben szembetűnően fel kell tüntetni a tulajdonos könyvtár nevét.
- 5.4 A szolgáltató könyvtár – amennyire csak lehetséges – nagyvonalúan állapítsa meg a kölcsönadott tételek visszaküldési határidejét, figyelembe véve a postai szállításhoz és a tétel visszaadásához szükséges időt.

5.5 Ha egy tétel nem bocsátható rendelkezésre, a nem teljesítés okát a lehető legvilágosabban és legteljesebben kell megadni. E célra az *IFLA Multilingual list of ILL response codes* használandó.

6. Szerzői jog

Teljes mértékben tekintettel kell lenni a szolgáltató ország szerzői jogi törvényeire. Bár a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzésben kért anyagok többnyire a méltányos használat („fair use” vagy „fair dealing”) körébe esnek, a szolgáltató könyvtár felelőssége, hogy tájékoztassa a kérő könyvtárat minden szerzői jogi korlátozásról, amely a tételre vonatkozhat.

6.1 E vezérfonalnak a szerzői jogra és a nemzetközi kölcsönzésre vonatkozó részei összhangban állnak az IFLA állásfoglalásával a szerzői jogról digitális környezetben (*IFLA Position statement in copyright in the digital environment*). A könyvtárak vegyék tudomásul ezt az állásfoglalást.

6.2 Minden szolgáltató könyvtárnak ismernie kell saját országa szerzői jogi törvényeit, és követnie kell őket. Továbbá a szolgáltató könyvtárnak biztosítania kell, hogy minden releváns szerzői jogi információ a kérő könyvtárak rendelkezésére álljon, és el is jusson hozzájuk.

6.3 A nemzeti szerzői jogi törvényekben a kölcsönzés, valamint a kutatási és egyéni tanulási célokat szolgáló, korlátozott példányszámú másolás rendszerint kivételt képez.

6.4 A kérő könyvtárnak tekintettel kell lennie a szolgáltató könyvtár országában érvényes szerzői jogi törvényekre.

6.5 Minden szolgáltató könyvtárnak tartania kell magát a szervezete által vállalt licencekhez, amelyek korlátozhatják az elektronikus források könyvtárközi kölcsönzésben való felhasználását.

6.6 A könyvtárak vegyék tekintetbe az IFLA licenclési alapelveit (*IFLA Licensing principles*), ha licenclt források könyvtárközi kölcsönzése forog fenn.

6.7 A szolgáltató könyvtár nem köteles részt venni olyan szolgáltatásokban, amelyek szerzői jogdíjat fizetnek a másolatokért.

7. Felelősség a kölcsönvett anyagért

A kölcsönkért anyagokért a kérő könyvtárra hárul a felelősség attól az időponttól kezdve, amikor elhagyják a szolgáltató könyvtárat, egészen addig, amikor biztonságban visszaérkeznek. Gyors és

biztonságos módokat kell használni a tételek oda-és visszaküldésére.

7.1 Mind a szolgáltató, mind a kérő könyvtárnak úgy kell csomagolnia és címeznie a küldeményeket, hogy megfeleljenek a vámelőírásoknak. Mind a szolgáltató, mind a kérő könyvtár felelős azért, hogy ismerje az érvényben levő, a nemzetközi kölcsönzésben küldött tételekre vonatkozó vámszabályokat.

7.2 A kérő könyvtárban átvett eredeti dokumentumokat az érvényben lévő szabályzat előírásainak megfelelően kell használni, hacsak a szolgáltató könyvtár nem köt ki bizonyos feltételeket.

7.3 A kérő könyvtár felelőssége gondoskodni arról, hogy a tételt visszaküldése előtt biztonságban becsomagolják, világosan megcímezzék, és megfelelő biztosítást kössenek rá.

7.4 A tételleket a leggyorsabb szolgálattal kell visszaküldeni, amely a kérő rendelkezésére áll az ésszerűség keretein belül. Amikor csak lehetséges, légipostát kell használni.

7.5 Attól a pillanattól kezdve, hogy egy könyvtár felad egy tételt a kérő könyvtárnak, egészen a visszaérkezésig a kérő könyvtár a felelős minden bekövetkezett elveszésért vagy kárért. A kérő könyvtár köteles a tételt pótolni, illetve megfizetni a veszteség vagy kár teljes becsült összegét a szolgáltató könyvtárnak, beleértve – ha kéri – a kapcsolatos adminisztrációs költségeket is.

7.6 A kérő könyvtárnak jóval a lejárat határidő előtt kell kérnie a kölcsönzési időtartam meghosszabbítását. Ha erre nem érkezik válasz, úgy vehető, hogy hozzájárultak a hosszabbításhoz. Ha előre tudott, hogy hosszabbítás nem lehetséges egy külföldre kölcsönadott tétel esetében, ezt közölni kell a kérő könyvtárral a tétel leszállításának időpontjában.

8. Díjak és térítések

Az egyes könyvtárak döntenek el, hogy térítéshez kötik-e a tranzakciókat. Ahol díjakat szednek, a könyvtár igyekezzen a lehető legegyszerűbb díjazási és fizetési eljárást alkalmazni.

8.1 A két érintett könyvtár közötti megállapodástól függően szednek tranzakciós díjakat, vagy mondanak le róluk.

8.2 A kérő könyvtárak a kérés időpontjában jelezzék, hogy készek (vagy nem) térítést fizetni (s a maximális összeget, amelyet hajlandók fizetni). Ha a térítési díj nagyobb, mint a jelzett maximum, a szolgáltató könyvtártól nem várható el a kérés teljesítése.

- 8.3 Mind a szolgáltató, mind a kérő könyvtárnak ismernie kell a nemzeti szerzői jogi törvényből következő esetleges követeléseket, amelyek a küldött példányok térítési díját érintik.
- 8.4 A javasolt egyszerűsített fizetési eljárások közé tartoznak:
- az előzetes fizetésen alapuló rendszerek, amilyen például az *IFLA Voucher scheme*-je, amelyben a könyvtárak előre megveszik a vócsereket, s minden kérelemmel együtt annyi vócsert küldenek, amennyiben meg egyeztek;
 - a letéti számlák, amelyekben a szolgáltató könyvtár a kérő könyvtár által letétbe helyezett összeget tartja, és levonja belőle a szolgáltatott tételnek megfelelő díjat;
 - egyöntetű fizetés, amelyben tételenként egy átlagos vagy egységre szabott összeget határoznak meg; ezt a módszert kombinálni lehet az előre fizetéssel vagy a letéti számlával.

Irodalom

- IFLA Fax Guidelines, IFLA Office for International Lending, 1995. A röplap megkapható az IFLA Office for International Lendingtől, s hozzáférhető az IFLANET-en is: <http://www.ifla.org/VI/2/p3/g-fax.htm>
- IFLA Guidelines for Email Requests. IFLA Office for International Lending, 2000. A röplap megkapható az

IFLA Office for International Lendingtől, s hozzáférhető az IFLANET-en is: <http://www.ifla.org/VI/2/p3/g-ill.htm>

IFLA International Loan/Photocopy Request Form. Megvásárolható százas csomagokban a British Library Document Supply Centre-től. Megrendelési űrlapok és további információ kapható az IFLA Office for International Lendingtől vagy az IFLANET-ről: <http://www.ifla.org/VI/2/intro.htm>. A kérő űrlap webképe is megtalálható ezen a címen.

IFLA Licensing Principles. = IFLA Journal, 27. köt. 3. sz. 2001. p. 185–187.

IFLA Multilingual List of ILL Response Codes, IFLA Office for International Lending, 2000. A röplap megkapható az IFLA Office for International Lendingtől vagy az IFLANET-ről: <http://www.ifla.org/VI/2/p3/rcodes.htm>

IFLA Position Statement on Copyright in the Digital Environment, 2000. Az állásfoglalás példánya megkapható az IFLA Office for International Lendingtől vagy az IFLANET-ről: <http://www.ifla.org/III/clm/p1/pos-dig.htm>

IFLA Voucher Scheme. További részleteket erről a fizetési rendszerről az IFLA Office for International Lendingtől vagy az IFLANET-ről lehet kapni: <http://www.ifla.org/VI/2/p1/vouchers.htm>

Model National Interlibrary Loan Code, IFLA Office for International Lending and IFLA Section on Document Delivery and Interlending. Átdolgozva 2000-ben. IFLANET-en is hozzáférhető: <http://www.ifla.org/VI/2/p3/model.htm>

Fordította: Papp István

Tudomány- és technikatörténet CD-ROM-on IV.

A fizika kultúrtörténete a kezdetektől a XX. század végéig

Simonyi Károly Kossuth-díjas fizikus, az MTA levelező tagja, hazai és külföldi berkekben egyaránt elismert – 2001. október 9-én, 85 éves korában elhunyt – szaktekintély azonos című könyvének CD-ROM változata olyan tudományos csemege, amely még a fizika iránt nem érdeklődő olvasót is képes lebilincselni. Már a terjedelem is tiszteletet parancsoló, hiszen a kiadvány 2320 képernyőoldalon 2019 kép és képlet, 170 percnyi hang és 31 percnyi videoanyag közlésével foglalja össze az időszámítás előtti 600-tól eltelt több mint másfél évezred történetét.

A mű beköszöntőjeként *Staar Gyula*, a *Természet Világa* főszerkesztője beszélget Simonyi Károssal a *A fizika kultúrtörténete* című könyv megírásának előzményeiről, céljáról, szerkesztésének és kiadá-

sának körülményeiről, német nyelvű kiadásáról és annak nemzetközi visszhangjáról, a könyv európai értékrendjéről.

A hat nagy fejezetre tagolt tartalom első fejezete a fizikatörténetet és mai életünkkel való kapcsolatát, a tudományos megismerés jellemzőit, az értékelés és periodizáció viszonyát, a tudományelmélet elemeit, a fizika korszakait és a történelem dialektikáját vázolja.

Az *antik örökség* című rész ismerteti a görögök, egyiptomiak és mezopotámiai ismeretanyagának jellemzőit, *Püthagorasz*, *Arisztotelész* és *Platón* anyagról és mozgásról alkotott nézeteit, az antik szaktudományok csúcsteljesítményeit, *Arkhimédész* munkásságát, a hellenizmus alkonyát.